



DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ULUSLARARASI BİRİNCİ İSLAM ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(Tebliğ ve Müzakereler)

First International Symposium
on
Islamic Studies

16 - 18 Eylül / September, 1985

İZMİR

HADİSLERİN ANLAŞILMASINDAKİ GÜÇLÜKLER VE BAZI PROBLEMLER

Doç. Dr. M. Cemâl SOFUOĞLU

Kur'ân-ı Kerim'in Allah kelâmı olduğunu ve Hz. Peygamber'in onu insanlığa tebliğ etmekle görevlendirilen son peygamber olduğunu biliyor ve inanıyoruz. Yine inanıyoruz ki, Kur'ân-ı Kerim'i Allah'dan alıp insanlara ulaştıran bu peygamber, aynı zamanda onu en iyi anlayan insandır. Bu bakımdan onun peygamberlik hayatı boyunca çeşitli şekillerde söylemiş olduğu sözler, Kur'ân-ı Kerim'in, başka bir ifadeyle İslâm dininin doğru olarak anlaşılmasında müracaat edebileceğimiz ikinci bir kaynak durumundadır. Kur'ân-ı Kerim'in bir çok konuya özet olarak temas ettiği, açıklamasını ve tafsilatını Hz. Peygamber'e bıraktığı bir vakiadır. Bu durumda Hz. Peygamber'in hadislerini anlamak, bir bakıma İslâm'ı doğru olarak anlamak demektir.

Hız. Peygamber Kur'ân-ı Kerim'i Allah'dan vahiy yoluyla alıp, onu tebliğ etmekle yükümlü olduğuna, ve İslâm dininin ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerim olduğuna göre, Hz. Peygamber'in hadislerini anlamak için önce Kur'ân-ı Kerim'e müracaat etmek, temel konularda onun talimatlarını kavramak bir vecibedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra, Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. Peygamber'in durumunu tesbit etmemiz gerekiyor. Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre, Peygamber de diğerleri gibi bir insandır. (1) Onun diğer insanlardan farkı vahye muhatap olmasıdır. Sözkonusu âyet, Hz. Peygamber'i çeşitli açılardan çok iyi tanımamızı ve onun peygamberlik yönünü tam anlamıyla kavramamızı icabettiriyor. Âyetten anlaşıldığına göre, onun iki yönü vardır: 1- Diğer insanlar gibi beşerî yönü, 2- Diğer insanlardan farklı olarak vahye muhatap olan peygamberlik yönü.

Hız. Peygamber bir insan olarak, diğer insanlardan farklı bir özellik arz etmemekte, onlar gibi yiyip-içmekte, onlar gibi evlenmekte, onlar gibi mesûliyetini yüklediği kimselerin geçimini temin etmekte, bazen sevinmekte, bazen de üzülmemektedir. Fakat onun bizi ilgilendiren esas yönü, vahye muhatap olan, peygamber olarak karşımızda duran, Kur'ân-ı Kerim'i açıklayan, Cebrail ile teşriki mesaide bulunan ilâhî yönüdür. Daha açık bir ifadeyle, Allah'dan herhangi bir âyeti telâkkî etme hali geçtikten sonra onun ne derecede diğer insanlar gibi olduğu ve vahyin ona kazandırmış olduğu hallerdir.

(1) Kehf, 110.

Kur'ân-ı Kerim bize değişik konularda malûmât vermektedir. Bazan geçmiş milletler hakkında tarih kitaplarında bulunması mümkün olmayan bilgiler vermekte, bazan kâinâtın ve insanların yaratılışından bahsetmektedir. Bazan ay, güneş, ve yıldızlardan sözetmekte, bazan insanların öbür dünyada karşılaşacakları durumları anlatmaktadır. Ve biz Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim hangi konuda ne malûmât vermişse, bir çoğunun mahiyetini tam olarak kavrayamasak da kabul edip inanmaktayız. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bir çok mevzuda bizden inanmamızı istemektedir. Bu tür konularda inancın ötesinde herhangi bir bilgiye sahip olmamız mümkün değildir. Tıpkı Kur'ân-ı Kerim gibi Hz. Peygamber de çok değişik konularda görüş beyan etmiştir. Biz,

وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى

âyetinin (2) Hz. Peygamber'in kendi sözlerini değil, fakat Kur'ân-ı Kerim'i kastedtiği, daha açık bir ifadeyle Hz. Peygamber'in her sözünün vahye dayanmadığı kanaatinde olduğumuzu burada hemen belirtmek istiyoruz. Aksi takdirde Hz. Peygamber'i itab eden bazı âyetleri açıklamamız mümkün olmaz. Durum böyle olunca, Hz. Peygamber değişik konularda görüş beyan ederken, bu açıklamalarını ne derecede peygamber olarak ifade etmiş, ne derecede sade bir insan olarak söz söylemiştir? Eğer Hz. Peygamber'in her konuda söylemiş olduğu sözlerin vahye dayalı olduğunu iddia edecek olursak, onun yanlışlığını ileriye sürmüş oluruz ki, Kur'ân âyetleriyle böyle bir iddiayı bağdaştırmak mümkün görünmemektedir. Böyle bir görüş, aynı zamanda hadis mecmualarında Hz. Peygamber'e ait olduğu belirtilen birbirine zıt bir çok hadisin ona ait olduğunu kabul etmemiz demektir. Bu sebeple onun her sözünün vahye dayanmadığını ifade etmekle birlikte hemen belirtmeliyiz ki, onun bir çok sözünün vahye dayalı olduğu kaynakların tetkikinden anlaşılmaktadır. İşte bu durum, bizi Hz. Peygamber'in hangi sözünün vahye dayanmadığını, hangisinin vahye dayanmadığını tesbit etmeye yöneltmektedir ki, böyle bir tesbit işinin zorluğu izahtan uzaktır.

Bizim burada yapmak istediğimiz şey, bazı misaller vererek konu ile alakadar olanları düşünmeye sevketmekten ibarettir. Başka bir ifadeyle bu sözler, bu konularda sesli düşünen birinin ifadeleridir, diyebiliriz.

Genel olarak bir çok konudaki hadisin anlaşılmasında veya kabulünde herhangi bir sıkıntı çekmemekteyiz. Meselâ "Ameller niyetlere göredir" (3) hadisinin anlamı açıktır. Bizi şüphe ve tereddüde sevkedecek bir manâya sahip değildir. Zihnimizde Hz. Peygamber gerçekten böyle bir söz söylemiş midir gibi bir soru doğmamaktadır. Fakat "Bir kaba sinek düştüğü-konduğu zaman, sineğin öbür kanadının da batırılmasını, zira sineğin bir kanadında ze-

(2) Necm, 3-4.

(3) Buhari, c. 1, s. 2.

h'ir, diğ erinde panzehir bulunduğ unu" bildiren hadis, (4) okuyan kimse üzerinde b'ir takım ş üphe ve tereddütler uyandırmaktadır. Eğer bu söz gerçekten Hz. Peygamber'e ait ise, üzerinde uzun uzun düşünmeyi gerektirmektedir. Ş öyle ki: Eğer Hz. Peygamber bu sözü vahye dayalı olarak ifade etmiş ise, onun mutlak surette doğru olması ve tıbbî b'ir gerçeğ i dile getirmesi gerekir. Eğer vahye dayalı olarak söylememiş se, Hz. Peygamber bu b'ligiyi nereden almıştır? Sineğ in bir kanadında ş ifa bulunduğ una dair o günkü arap toplumunda b'ir kanaat var mıdır?

Ş ârihler, Buhâri'nin eserine aldığı her hadisin sıhhatine inandıkları için hadis üzerinde ilmî bakımdan fazla görüş beyan etmeye yönelmemişlerdir. Zaten içinde buldukları şartlar bunu yapmaya müsait görünmemektedir. Ama günümüzde ilim ve tıp akıllara durgunluk verecek derecede ilerleme kaydetmiştir. Sineğ in bir kanadında panzehir bulunup bulunmadığını doktorlarımız kolaylıkla tesbit edebilirler. Ü zülerek ifade edelim ki, sahaları dışında eser veren bir çok doktorumuzun ne yazık ki, eser vermeleri gereken alanlarda seslerini duymamaktayız. Ciddî b'ir çalışma hüviyeti görünmemekle birlikte Said Havva'nın "Allah Resulü Hz. Muhammed" adlı eserinden konu ile ilgili bazı nakillerde bulunmak istiyoruz. Said Havva adı geçen eserinde böyle b'ir çalışmadan sözetmekte ve bu incelemeyi Dr. İzzeddin Cevvale'nin yaptığını belirtmektedir. İzzeddin Cevvale'ye göre:

1- "Zararlı hayvanların bazısının zehirinde fayda ve ilaç vardır. Bazan birbirine zıt olan iki şey böylece b'ir hayvanda bulunur. Meselâ, akrebin iğ nesinde öldürücü zehir olduğ u gibi, diğ er b'ir cüzünde de panzehir vardır. Onunla tedavi edilir. Bu hususta bazı bilginler şöyle demektedir: Sineğ in bir kanadında zehir, diğ erinde panzehir bulunmasında cenabı Hakkın varlığına ve azametine delalet eden belgeler görmekteyiz. Nitekim arı, insanlar için çok faydalı olan balı yaptığ ı gibi iğ nesinde de öldürücü zehir taşımaktadır. Akreb, iğ nesıyla hastalık verir, vücuduyla da zehiri tedavi edilir.

2- Yılanın kuyruğ undan ve zehirli haş arattan serum hazırlanır. Akrebin soktuğ u veya yılanın ısırduğ u kimse bununla tedavi edilir. Kanserin ağ rıları da onunla dindirilir.

3- Modern tıp, tiksindirici maddelerden faydalı ilaçlar icad edip tedavi usulünü alt-üst etmiştir. Penisilin küften, streptomisin de mezarlık toprağ ından imal ediliyor. Daha doğ rusu penisilin küf mantarından, streptomisin de mezarlık bakterisinden yapılıyor. Hal böyle olduğ una göre akli ve nazari olarak tiksindirici ve hastalıkları taşıyan bir sinekte aynı zamanda hastalığı önleyecek bir bakterinin bulunmasına ne mani var?

(4) A. g. e. c. 7, s. 33.

4- Bakteriyoloji, belirtildiğine göre, her bakterinin bir salgısı vardır. Bakteri veya salgısı bir canlı yaratığa girdiğinde, vücutta ona karşı yok edici antikor ve antitoksin husule gelir. Sineğin aldığı mikroplara karşı bu maddelerin meydana gelmesi normaldir. Bunun için yiyecek ve içeceğe düşerse onu batırmak icap eder ki, o mikropları imha eden toksin ortaya çıkıp hastalık yapan mikropları bertaraf etsin". (5)

Kitabın mütercimî, dipnotunda, yapılan bazı açıklamaların konu ile ilgisi bulunmadığı için tercüme için uygun görmediğini beyan etmektedir. Ne yazık ki, kitabın aslını temin edemediğimiz için biz de bu nakillerle yetiniyoruz. Bununla birlikte müellifin görüşü anlaşılmaktadır: Bu hadîs, ilmî bir gerçeği ifade etmektedir ve sahîhtir.

Bir başka müellif, M. Bucaille ise, zikrettiğimiz sinek hadîsiyle birlikte bir kaç örnek daha vermekte ve "Hadîslerin ancak mahdut bir kısmına Hz. Peygamber'in düşüncesini kesinlikle belirtir nazarıyla bakılabileceğinden, bunun dışında kalanlar özellikle burada ele alınan bilimsel konularda kendi zamanında yaşayan insanların inanabilecekleri hususları ifade eder" (6) demektedir.

M. Bucaille'nin sineği bu açıdan inceleyip incelememediğini bilmiyoruz. Fakat anlaşılabilir odur ki, o bu konuda son derece yetkilidir. Görülmektedir ki, bazı hadîslerin sıhhatinin tesbiti hususunda ilmî tahlil ve tetkiklere ihtiyaç vardır.

Hadîslerin anlaşılması mevzuundaki güçlükleri dile getirme bakımından bir başka misal ile konumuza devam etmek istiyoruz. Bu defa misalimiz Astronomi alanından olacaktır. Başta Buhârî olmak üzere belli başlıca hâdis mecmualarının naklettikleri bir hadîste Hz. Peygamber, Ebû Zer el-Gıfârî'ye hitaben güneşin battığı andan itibaren durumunu şöyle anlatır: "Güneş gider, ta arşın altında secde eder ve her zaman ki gibi doğudan doğmak üzere izin ister ve izin verilir. (Bununla beraber güneş, âdem-oğullarının günahkârlarının üzerine doğmayı fena görür) ve bu halde secde etmeğe yaklaşır. Fakat secdesi kabul olunmaz. (Matlâna gitmeğe) izin ister, fakat ona: Artık nereden geldinse oraya dön denilir. O da battığı taraftan doğar. Allah Resulünün bu sözü, Allah'ın "Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur" (7) âyetinin gereğidir (8).

Hadîs şârihleri güneşin secde etmesi meselesinde bir takım fikirler ileriye sürmüşlerdir. Şimdi burada bizi ilgilendiren hadîsin muhtevasında "Güneşin

(5) S. Havva, Allah Resulü Hz. Muhammed, Ter. Halil Gönenç, s. 36 ve devamı.

(6) M. Bucaille, Kitabı Mukaddes, Kur'an ve Bilim, Ter. S. Yıldırım, s. 365

(7) Yasin, 39.

(8) Buhârî, c. 4, s. 75.

dünyaya göre döndüğü anlamına gelen bir teşbih'in bulunmasıdır. Bu gün biliyoruz ki, ilim bunun aksini isbatlamıştır. Bu durumda söz konusu hadis karşısındaki tavrımız ne olacaktır? Ayrıca Hz. Peygamber'in Yâsin suresinin ilgili âyetini nasıl anladığı sorusu zihnimizi işgal etmektedir.

Burada zikretmeye gerek görmediğimiz bu ve buna benzer daha bir çok hadisin anlaşılması oldukça güç görünmektedir. Bu nevi hadisler bizi ister istemez Hz. Peygamber'in çeşitli konulardaki bilgisinin mahiyetini öğrenmeye ve araştırmaya yöneltmektedir. Bir peygamber olarak Allah'dan vahiy alan Hz. Muhammed'in kâinatın yaratılışı, ay, güneş ve yıldızlar, insanlığın geleceği, özellikle Müslümanların geleceği hakkındaki görüş ve bilgisi ne idi? Onu peygamber olarak seçen Allah, onu ne gibi bilgilerle mücehhez kılmıştı, bilmeyoruz.

و الشمس تجرى لمستقر لها
olduğu başarılar sayesinde bu gün biz, eski müfessirlerden daha iyi kavriyoruz. Acaba yukarıda zikrettiğimiz, güneşin secde etmesini anlatan hadis tamamiyle mecazî bir ifade mi taşımaktadır? Hz. Peygamber bir takım astronomik bilgilere sahip idi de bunları anlatacak bir toplum bulamadığı için mi bu yola başvuruyordu. Yoksa diğer insanlardan farklı bir bilgiye sahip değilmiydi?

Konumuzu başka bir sahadan, istikbalden haber veren hadislerden bir misal vererek tamamlamak istiyoruz.

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber Ammar B. Yasir'in kimler tarafından öldürüleceğini haber vermektedir. (9). Hz. Peygamber'in istikbalde cereyan edecek olaylardan bazılarını haber veren bir çok hadisine çeşitli hadis mecmualarında rastlamaktayız. Bu konu, hakkında kitap yazılacak kadar geniştir. Nitekim muhterem hocamız Prof. Dr. Mehmed Hatiboğlu'nun bu konuda bir çalışması mevcuttur. (10)

Biz, bir tebliğ çerçevesinde onun bu eserinden de faydalanarak meseleye kısaca temas etmek istiyoruz.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanoğlunun bilmesinin mümkün olmadığı hususlardan bahsedilirken

و ما تدرى نفس ماذا تكسب غدا و ما تدرى نفس باى ارض تموت

(9) Buhari, c.1, s.115. (Buharinin İst. baskısında **تقتله فئة الباغية** ibaresi düşmüştür).

(10) Prof. Dr. M. Hatiboğlu, A. Ü. İ. F. ders notları:

buyurulmaktadır. Âyette her ne kadar kişinin nerede öleceğini bilemeyeceğinden sözedilmekte ise de, nasıl öleceği konusu kanaatimizce buna dahildir. Durum böyle olunca, Ammar b. Yâsir'in âsi bir gurup tarafından öldürüleceğini Hz. Peygamber'in haber vermesi, bir başka ifadeyle bu hadîsin zikrettiğimiz âyete uygunluğu münakaşa edilebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de gaybı Allah'dan başka kimsenin bilemeyeceğini bildiren bazı âyetler mevcuttur. Burada bu âyetleri tek tek inceleme imkânından mahrumuz. Ancak Cin suresinin 26, 27, 28. âyetlerini zikrederek konuyu açıklamak istiyoruz. Söz konusu âyetlerde şöyle denmektedir: "Görülmeyen bilen Allah, görülmeyene kimseyi muttali kılmaz. Ancak peygamberlerden, bildirmek istediği bunun dışındadır. Rablerinin bildirlerini tebliğ etmelerini ortaya koymak için her peygamberin önünden ve ardından gözcüler salar; onların yaptıklarını ilmiyle kuşatır ve her şeyi bir bir sayar".

Görüldüğü gibi gaybı bilme konusunda Allah, seçtiği elçilerini bundan müstesna tutmaktadır. Bu âyet muvacehesinde Hz. Peygamber'in gayba dair bazı bilgilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada mesele, Hz. Peygamber'in gayb bilgisinin sınırını tesbittir. Böyle bir tesbitin mümkün olmadığı âşikârdır.

Meryem suresinin 30-33. âyetlerinde beşikte yatan çocuğun, İsa'nın konuştuğundan ve kendisine peygamberlik verileceğini haber verdiğinden bahsedilmektedir. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'e istikbalde cereyan edecek olan bazı olaylara dair birtakım bilgilerin verilmiş olabileceği düşünülemez mi? Necm suresinde **فاوحى الى عبده ما اوحى** âyetindeki "Evhâ" kelimesini "Öğretti" şeklinde tercüme etmek ve Allah'ın Peygamber'ine öğrettiği şeylerin sınırını genişletmek mümkün müdür?

Görüldüğü gibi, bu tür hadîslerin anlaşılması ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi bazı güçlükler ve problemler doğurmaktadır. Öyle görünmektedir ki, ilmin bugün ulaştığı bulunduğu seviyede henüz bu meselelerin halli imkânsızdır. Temennimiz ilmin sonsuz keşif ve ilerlemelerde bulunması ve bize bu sahalarda da ışık tutmasıdır.

ملخص البحث

بعض المشاكل والمسائل في فهم الاحاديث

نحن نعلم و نعتقد بان القرآن الكريم هو كلام الله تعالى وان الرسول (صلى الله عليه وسلم) آخر الرسل و مبلغ القرآن و مخاطب الوحي . فمن الطبيعي انه فهامة غاية الفهم في القرآن الكريم . فبذلك لاحاديث الرسول (صلعم) مكان عظيم في فهم الاسلام صحيحا و تاما . الا اذا قسنا بعض الاحاديث بالعلم و الفن فالحديث يصعب علينا فهم الاحاديث و قبولها و يافادة اخرى لا يمكننا ان نقول ان هؤلاء الاحاديث التي نجدها في الكتب صحيح بدون المقايسة . فمنها هذا الحديث الذي رواه البخاري في صحيحه " اذا وقع الذباب في اناء احدكم فليغمسه كله ثم ليطرحه فان في احد جناحيه شفاء و في الآخر داء " فيجب علينا ان نثبتة علما و فنانا لقبول هذا الحديث .

لعلنا نجد بعض الاحاديث الذي يتعلق بالعلوم و الفنون المتفرقة في كتب الحديث و من هؤلاء الاحاديث ما يخالف العلم و الفن الحديث . فهذا احد البحوث التي يلزم ان يشتغل المتحدثون بها .

وللرسول (صلعم) الاحاديث تخبرنا عن الغيب و الاستقبال ايضا . هذه الاحاديث يوجهنا ان نثبت حدود علم الرسول (صلعم) ولكنه امر صعب جدا . وفي القرآن المجيد آيات مختلفة تعلمنا ان الرسول يعلم بعض المسائل الغيبية . و مع هذا ان هذه الآيات لا تفيد ان الرسول (صلعم) كان يعلم كل مسائل الغيب . و منه قوله تعالى " عالم الغيب فلا يظهر على غيبه احدا * الا من ارتضى من رسول فانه يسلك من بين يديه و من خلفه رصدا * " و كيف يوافق الزعم و الادعاء بان الرسول كان يعلم كل الغيب على الآيات القرآنية .

كل هؤلاء المسائل تسوق المشتغلين بالعلوم الاسلامية الى التفكير في هذه المشاكل و حلها ، فيساعدنا التقدم العلمي و الفني في حل مثل هـسـنـه المشاكل و المسائل بعون الله تعالى و مساعدته .